

УДК 378.37.06.81`24

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-34-38

КОЛБИНА Тетяна Василівна –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації

Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5296-5985>

e-mail: Tetiana.Kolbina@hneu.net

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На початку ХХІ ст. глобалізація й інтернаціоналізація є основними об'єктивними факторами розвитку людства, які впливають і на сферу освіти. Прагнення країн до конкурентоздатності вищої освіти зумовлено їх орієнтацією на побудову «економіки знань». У нових соціокультурних умовах Україна стоїть перед викликом адаптації підготовки фахівців до сучасних вимог на ринку праці, що передбачає інтеграцію міжнародних стандартів освіти, які забезпечать формування здатності майбутніх фахівців до інноваційної професійної діяльності, зокрема і в міжкультурному середовищі.

У зв'язку з цими процесами особливого значення для студентів, науковців, викладачів університетів набуває міжкультурна компетентність (далі – МК), яка ґрунтується на знаннях іноземної мови, комунікативних уміннях, обізнаності щодо особливостей інших культур та спілкування з їхніми представниками, а також психологічній готовності до налагодження взаємодії на діалогічних засадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування МК розглянуто в роботах вітчизняних та зарубіжних учених (А. Вежбицької, Н. Гальської, Т. Грушевицької, Д. Гудкова, П. Донця, Г. Єлізарової, О. Леонтович, Ю. Пасова, О. Садохіна, G. Auerheimer, L. Bredella, W. Delanoy, K.-Z. Flechsig, M. Friedenthal-Haase, M. Gemende, W. Gudykunst, E. Hall, G. Hofstede, Y. Kim, A. Knapp-Potthoff, M. Liedke, S. Sting, H. Triandis та інших). Разом з цим подальше дослідження проблеми формування актуалізовано сучасними умовами інтернаціоналізації вищої освіти, у зв'язку з необхідністю підготовки студентів і науковців до академічної мобільності у міжкультурному середовищі.

Метою статті є аналіз процесів інтернаціоналізації вищої освіти і питань формування МК у процесі вивчення

іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтернаціоналізація, що ґрунтується на процесах міжкультурної комунікації, не є новим феноменом в історії людства, адже міжнародні відносини завжди були пов'язані із зацікавленістю у взаємному обміні матеріальними і духовними цінностями. Інтернаціоналізація почала динамічно поширюватися також і на сферу освіти разом із заснуванням після другої світової війни таких міжнародних організацій, як ООН і ЮНЕСКО. Прагнення країн забезпечити конкурентоздатність своїх систем вищої освіти завдяки підвищенню їх якості створити умови для упровадження міжнародних стандартів навчання, а також зумовили появу інституцій, метою яких було сприяння інтернаціоналізації вищої освіти. Зокрема, було засновано такі організації: Європейська асоціація міжнародної освіти (EAIЕ) [4], Європейська асоціація якості вищої освіти (ENQA) [6], Міжнародна асоціація університетів (IAU) [5] та інші.

На необхідності розвитку академічної мобільності й інтернаціоналізації вищої освіти наголошувалось на конференції ректорів європейських університетів (Болонья, 1988 р.), де було прийнято Велику хартію університетів (Magna Charta Universitatum), у конвенції «Про визнання кваліфікацій у вищій освіті Європи» (Ліссабон, 1997 р.), низці комюніке (Прага, 2001 р.; Берлін, 2003 р.; Берген, 2005 р.; Лондон, 2007 р.; Лювен, 2009 р.; Бухарест, 2012 р.; Єреван, 2015 р.), Будапештсько-Віденьській декларації про створення Європейського простору вищої освіти у 2010 р. [2] та інших.

З метою реалізації та розширення академічної мобільності і забезпечення якості вищої освіти Україна долучилась до впровадження програми Erasmus Mundus (European Community Action Scheme for the Mobility of University Students), завдання якої полягає у підтримці проектів співпраці, партнерства, заходів і мобільності у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та

спорту. Для забезпечення більшої прозорості в умовах розмаїття національних систем і галузей знань Європейським Акредитаційним Консорціумом (ЕСА, 2012–2015) [3] розроблено проєкт, в якому визначено вимоги до системи гарантій якості вищої освіти.

Таким чином, через створені організації, програми, проєкти ЕС проводить політику, орієнтовану на реалізацію принципів Болонського процесу, які мають забезпечити зближення систем вищої освіти країн-учасниць і таким чином сприяти підготовці молоді до життя, навчання і праці у багатомовному і мультикультурному світі.

У нормативних документах Болонського процесу визначено загальні умови розвитку академічної мобільності: адаптація навчальних курсів, упровадження механізмів міжнародного визнання дипломів, взаємне визнання результатів проміжних іспитів на основі використання європейської трансфертної системи кредитів (ECST) та інше [1].

Термін «академічна мобільність» в умовах інтернаціоналізації вищої освіти пов'язується із свободою пересування суб'єктів освітнього процесу в міжнародному просторі. Це передбачає певний період навчання в іншій країні, що потребує здатність до адаптації до її національно-культурних особливостей. Факти свідчать, що студенти, які пройшли навчання в інших країнах, легко долають національні стереотипи і упередження, мовні і культурні бар'єри під час спілкування з представниками різних країн.

Однією з основних умов участі студентів в академічній мобільності, навчання в закордонних університетах, ефективної участі в міжнародних освітніх і наукових проєктах є рівень володіння англійською мовою або іноземною мовою, на якому ведеться навчання або виконується проєкт, не нижче B2 відповідно до шкали рівнів володіння іноземною мовою Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти. Як правило, це має бути підтверджено сертифікатами визнаних міжнародних іспитів (TOFEL, IELTS, DaF та інші).

З огляду на масштабну наукову співпрацю, яка здійснюється найчастіше англійською мовою, й те, що закордонні та українські університети з кожним роком все більше пропонують англійськомовні освітні програми, то йдеться про «англоїзацію» академічної сфери. Разом з цим учасникам академічної комунікації необхідно також володіти належним рівнем мови приймаючої

країни, що дає підстави наголошувати на важливості багатомовної компетентності. Згідно зі статистичними даними щодо пріоритетних мов навчання (станом на 2017 рік), за англійською слідують китайська, французька, італійська, японська, португальська, російська, іспанська, німецька).

Іноземна мова у міжкультурній взаємодії є найважливішим засобом мовленнєвої комунікації (письмової і усної) з представниками інших культур, гнучкість використання якої забезпечує налагодження контактів з партнерами, здійснення комунікації з ними, досягнення визначених цілей міжнародного співробітництва. Звісно, вивчення іноземної мови – тривалий і кропіткий процес. Але якщо мову розглядати не як об'єкт пізнання її лінгвістичних особливостей, а, насамперед, у прагматичному аспекті її використання у певній специфічно-предметній сфері, що зрозуміла фахівцям незалежно від національної культури, то доцільно її вивчати у ситуаціях академічної і професійної діяльності. Здатність вирішувати типові і проблемні завдання засобами іноземної мови передбачає вміння оперативного і гнучко обирати мовні форми й мовленнєві засоби відповідно до екстралінгвістичних факторів міжкультурної комунікації, конкретних партнерів, особливостей міжнародного контексту.

У будь-якій мові відбивається не тільки реальний світ, а й свідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, цінності, світосприйняття, тобто вся національна «картина світу». Завдяки вивченню іноземних мов людина долучається до іншої культури, тим самим розширює і збагачує свій соціокультурний досвід. Одночасно в процесі засвоєння іноземної мови людина порівнює її реалії з рідною культурою, що допомагає глибше осягати їх сутність. Тож у процесі вивчення іноземних мов відбувається не тільки усвідомлення факту різноманітності культур і їх взаємного впливу одна на одну, але й національна самоідентифікація людини.

Той, хто вивчає іноземні мови, усвідомлює існування культурно обумовлених відмінностей, які виявляються у побуті, виробництві, традиціях, системі соціальних норм та ціннісних орієнтацій, комунікативній поведінці її носіїв. У процесі вивчення іноземної мови відбувається пізнання реалій іншої культури, комунікативних і поведінкових особливостей її представників, ознайомлення із морально-

етичними принципами міжкультурної взаємодії, що сприяє формуванню міжкультурної компетентності майбутніх учасників академічної мобільності.

Для успішної міжнародної діяльності важливою є психологічна підготовка до міжкультурної комунікації, оскільки в ситуаціях взаємодії в іншій культурі може виникати особливий психоемоційний стан, пов'язаний з тим, що людям доводиться користуватися іноземною мовою, рівень володіння якою обмежує їхню дієздатність і не дозволяє повною мірою висловлювати свої думки, наміри, почуття тощо, а також повністю розуміти партнера по спілкуванню. В умовах міжкультурної комунікації люди також, зазвичай, не можуть дотримуватися звичної для своєї культури системи ціннісних орієнтирів та поведінки. Оскільки культурно-мовний код пов'язаний з менталітетом та національним характером його носія, то необхідність зміни кодів, що відбувається в процесі міжкультурної комунікації, спричиняє виникнення різних комунікативних «збоїв» і непорозумінь. Як наслідок у її учасників виникає особливий психологічний стан, що виявляється в їхній невпевненості, тривожності, перебуванні у стресовому стані тощо.

Психологічні ускладнення у ситуаціях міжкультурного контексту спричиняються не тільки невідповідністю культурних кодів і вербальних засобів спілкування, а й значною мірою такими екстралінгвістичними чинниками, як паузи у мовленні, його швидкість й гучність, міміка, жести, проксемика (дотримання певної фізичної дистанції у процесі спілкування), такесика (дотики та їх значення в різних країнах), соціальна дистанція комунікації у публічній сфері, одяг, запахи тощо.

Тож, у процесі вивчення іноземних мов важливо звертати увагу студентів на те, що на результат міжкультурної комунікації може суттєво впливати використання невербальних засобів, які необхідні для регулювання процесу комунікації, створення психологічного контакту між партнерами, вираження емоцій і реакцій людей на ситуацію. Майбутні фахівці мають усвідомити, що невербальна комунікація у міжкультурному контексті спричиняє більше проблем, ніж вербальна, оскільки люди часто не здогадуються, що існують суттєві розбіжності у значенні жестів, поз, поглядів, дій, рухів, дотиків, дистанції спілкування тощо. Для адекватної інтерпретації невербальних знаків їм необхідно знати не тільки їх значення в іншій культурі, а й

соціальні ситуації їх застосування.

Таким чином, поінформованість щодо культурних відмінностей, усвідомлене управління власним психоемоційним станом, а також навички адекватного реагування на існуючі розбіжності сприяють ефективному міжкультурному спілкуванню.

Проникнення у «світ» іншої культури у процесі вивчення іноземних мов є не тільки цілеспрямованим процесом здобуття знань, набуття відповідних умінь та навичок з міжкультурної комунікації має супроводжуватися вихованням особистісних якостей учасників академічної мобільності (відкритості до сприймання нового, емпатії, критичного переосмислення фактів своєї та іншомовної культур тощо). Це дозволить їм позбутися національних стереотипів і упереджень й унеможливить негативні психоемоційні реакції на іноземців та реалії чужої культури. Зазначені внутрішні зміни особистості й виникнення специфічних психологічних новоутворень дозволять студентам брати участь в академічній мобільності і у майбутньому успішно здійснювати свою професійну діяльність.

Сучасна мультикультурна епоха з характерними для неї глобалізаційними й інтеграційними процесами потребує нових форм соціальних відносин між представниками різних культур. Одним із пріоритетних завдань освіти є виховання міжкультурної толерантності, яка є основою соціальної взаємодії людей у вирішенні нагальних проблем людства.

Звісно, у міжкультурній комунікації фактор «інакшості» набуває особливого значення, оскільки відмінності виявляються у сферах матеріальної (побут, виробництво) і духовної культури (релігія, мораль, мистецтво, законодавство, звичаї, традиції тощо). Учасникам академічної мобільності необхідна толерантність до прояву всієї «палітри» культурних розбіжностей (зовнішність, одяг, прикраси, інтер'єр житла й офісу, їжа, життєвий ритм народу, комунікативний стиль та поведінка носіїв іншої культури тощо).

Міжкультурна толерантність вважається якістю моральної особистості, що характеризується терпимим ставленням до представників інших культур (поглядів, норм, традицій тощо), відкритістю до сприймання «Іншого», повагою до цінностей іншої культури, доброзичливим і тактовним ставленням до її носіїв, готовністю до взаєморозуміння та взаємодії, комунікативною активністю, спрямованою на реалізацію цих намірів. Сутність

толерантності складають загальнолюдські цінності, які дозволяють будувати ефективну академічну і професійну комунікацію.

Формування МК передбачає створення організаційних, психолого-педагогічних та дидактичних умов, визначальною серед яких – побудова у ЗВО педагогічної системи, в якій відбуватиметься відповідний педагогічний процес. Дидактичними засобами управління навчальною діяльністю студентів мають стати компоненти педагогічної системи (принципи, зміст, засоби, методи і форми спільної діяльності), зворотний зв'язок забезпечує її коригування й оптимізацію педагогічного процесу.

До організаційних умов у ВЗО, які сприяють формуванню МК, у першу чергу, належать запрошення закордонних лекторів, проходження студентами практики у міжнародних компаніях, залучення інформації про зарубіжний досвід у зміст фахових дисциплін, виконання спільних проєктів, проведення конференцій з міжнародною участю та інше.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Академічна мобільність є невід'ємною характеристикою сучасної вищої освіти. Про інтенсивність міжнародної комунікації свідчать активна мобільність студентів і викладачів, збільшення академічних обмінів між закладами вищої освіти, спільних наукових заходів та проєктів, досліджень та публікацій вчених університетів у світі.

Завдання розвитку інтернаціоналізації вищої освіти і академічної мобільності в Україні є особливо актуальним у зв'язку з реалізацією положень і принципів Болонського процесу, спрямованих на забезпечення якості вищої освіти, формування міжкультурної і професійної компетентності студентів.

В умовах інтернаціоналізації вищої освіти майбутні учасники академічної мобільності мають набути міжкультурну компетентність, що передбачає знання щодо особливостей іншої культури та її цінностей, специфіки процесу міжкультурної комунікації з представниками інших культур, уміння налагоджувати міжкультурну взаємодію на засадах толерантності до відмінностей комунікативної поведінки її учасників.

Високий рівень володіння іноземних мов, насамперед англійської як мови міжнародного спілкування, у контексті інтернаціоналізації вищої освіти забезпечує здобуття якісної освіти і подальшої самореалізації студентів і науково-

педагогічних працівників. Подальші дослідження доцільно спрямувати на визначення шляхів модернізації комунікативної підготовки студентів у закладах вищої освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Болонский процес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/bolonskyj-protses>
2. Будапештсько-Віденська Декларація «Про створення Європейського простору вищої освіти», 12 березня 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net>
3. Європейський Акредитаційний Консорціум (ECA). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecahe.eu>
4. Європейська асоціація міжнародної освіти (EAIE). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: European Association for International Education <https://www.eaie.org>
5. Європейська асоціація університетів. The European Association of Universities (EUA). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net>

REFERENCES

1. *Bolonskyi protses*. [The Bologna Process].
2. *Budapeshtsko-Videnska Deklaratsiia*. «Pro stvorennia Yevropeiskoho prostoru vyshchoi osvity», 12 bereznia 2010 roku. [Budapest-Vienna Declaration «On the creation of a European Higher Education Area», 12 March 2010].
3. *Yevropeyskiy Akredytatsiyniy Konsortsiy (ECA)*. [European Accreditation Consortium (ECA)].
4. *Yevropeiska asotsiatsiia mizhnarodnoi osvity*. [European Association for International Education].
5. *Yevropeiska asotsiatsiia universitetiv*. [The European Association of Universities (EUA)].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОЛБІНА Тетяна Василівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця.

Наукові інтереси: якість вищої освіти, комунікативна підготовка студентів, міжкультурна компетентність, навчання іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOLBINA Tetyana Vasylivna – is a Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Foreign Languages and Intercultural Communication Department at S. Kuznets Kharkiv National University of Economics.

Circle of scientific interests: communicative preparation of students in higher educational institutions, formation of experience in intercultural communication of the future specialist.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2019 р.